

LEUVEN UNIVERSITY PRESS

Universitaire Pers Leuven

Chapter Title: Literair vertaler word je, woord na woord ...

Chapter Author(s): Carlo Van Baelen

Book Title: Alles verandert altijd

Book Subtitle: Perspectieven op literair vertalen

Book Editor(s): Lieven D'hulst and Chris Van de Poel

Published by: Leuven University Press; Universitaire Pers Leuven

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctvnwc0qb.4>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This content is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

JSTOR

Leuven University Press and Universitaire Pers Leuven are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Alles verandert altijd*

Deel I

Het werk in goede banen

1.1.

Literair vertaler word je, woord na woord ...

Carlo Van Baelen

De weg naar een (succesrijke) carrière als voltijds literaire vertaler is geen evidentie. Willem Elsschot wist het reeds, weliswaar in een totaal andere context: '(...) tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren (...)'. Over die bindende wetten, zakelijke drempels, onverwachte kansen en institutionele realiteiten gaat deze praktijkgerichte bijdrage.

1. Sociaal statuut

Als literair vertaler kun je niet aan de slag in loondienst bij een uitgeverij. Het gaat om afzonderlijke opdrachten voor een specifiek vertaalwerk en wordt forfaitair en/of proportioneel vergoed (zie verder). Je zult het statuut van zelfstandige (ZZP'er) moeten aannemen. In combinatie met een andere activiteit (onderwijsopdracht, technisch vertaalwerk, loondienst, ambtenaar ...) of (mits voldoende opdrachten en zicht op continuïteit) als hoofdberoep. Dat betekent terugkerende kosten voor sociale zekerheid/volksverzekeringen, administratieve verplichtingen als ondernemer, onzekere en wisselende inkomsten, beperkte sociaalrechtelijke bescherming, noodzaak van aanvullende persoonlijke verzekeringen.

In België betaal je sociale bijdragen op basis van het bruto-inkomen. In Nederland betaal je de premie voor ziektekostenverzekering en een inkomensafhankelijke bijdrage zorgverzekering. Voor bijkomende pensioenrechten moet je je aanvullend verzekeren.

Je kunt je vertaalactiviteiten onderbrengen in een vennootschap, wat gezien de beperkte investeringen en het lage kapitaals- en debiteurenrisico geen prioriteit is. De verplichte boekhouding, uitgebreide juridische procedures en extra kosten zijn

overgedimensioneerd voor de zelfstandige activiteit van een vertaler. Informeer je grondig van bij de start en vermijd boetes, overmoed en rechtsonzekerheid.²

2. Je bent auteur

Juridisch is je vertaling een ‘auteurswerk’. Voorwaarden daarvoor zijn: originele creatie – met persoonlijke stempel – in een concrete vorm. Het auteursrecht ontstaat van rechtswege, vereist geen formaliteiten en geldt tot zeventig jaar na overlijden van de auteur. Dat betekent dat jij alleen kunt beschikken over de morele (bekendmaking, erkenning als auteur, integriteit) en zakelijke rechten (reproductierecht, publieke mededeling) van je werk. Die laatste rechten zijn overdraagbaar, enkel mits een geschreven overeenkomst waarin de rechten en plichten van beide partijen – vertaler en opdrachtgever/uitgever – bepaald worden.

Een Modelcontract Literaire Vertalingen opgemaakt door de Nederlandse Auteursbond³ en de GAU (Groep Algemene Uitgeverijen) biedt een evenwichtig kader daarvoor. Een gelijkaardige standaardovereenkomst is in Vlaanderen in voorbereiding. De financiële voorwaarden maken deel uit van een onderhandeling; een redelijk en gangbaar (minimaal) woordtarief⁴ geldt als sectorgebruik en wordt als subsidievoorwaarde gesteld door de beide Letterenfondsen.

Wat hoort wel/niet in een uitgavecontract?

WEL:

- contracterende partijen: uitgeverij (wie tekent namens de uitgeverij?), vertaler
- auteur en oorspronkelijke titel; Nederlandstalige (werk)titel
- verloning: woordtarief, royaltyregeling
- geschatte omvang (woorden of standaardpagina’s)
- oplage eerste druk

2 In Vlaanderen kun je terecht bij het Cultuurloket: www.cultuurloket.be: brochures kunstenaarsstatuut / zelfstandige in bijberoep. FOD Economie: www.economie.fgov.be: brochure Zelfstandige worden. Voor Nederland: www.ikwordzapper.nl.

3 Auteursbond: <https://literairvertalers.auteursbond.nl>

4 Voor 2019: 6,6 cent per woord voor proza en non-fictie, voor poëzie 2,29 euro per regel met een minimum van 40,19 euro per gedicht. Vanaf 2500/5000 verkochte exemplaren, voor pockets, speciale edities, enz. geldt een aanvullend royaltypercentage variërend van 2 tot 5 procent.

- inleverdatum, inlevervorm
- afspraak betreffende drukproef: aflevering – timing voor correcties – wat kan niet?
- naamsvermelding vertaler in colofon, op titelpagina, in aanbiedingsfolder, op advertenties en promotiemateriaal
- aantal gratis auteursexemplaren, ook bij herdruk en speciale uitgaven
- tijdige informatie over prijsopheffing en verramsjen
- jaarlijkse opgave van verkochte aantallen en stock
- exploitatievoorwaarden als e-boek, luisterboek, streamingabonnement
- afspraken over naburige rechten (bewerking, opnemen in bloemlezing, uitgebreide citaten ...)

NIET:

- participatie in redactie-, productie- of promotiekosten
- verplichte afname
- ontbreken van een publicatiedatum
- gratis lezingen
- overdracht van leenrecht, reprografierecht
- eenzijdig schrappen of te ruime redactionele ingrepen zonder overleg

3. Inkomstenbronnen en belastingen

In principe vormen de forfaitaire vertaalvergoedingen en eventuele royalty's de basis van jouw inkomen. Die inkomsten vormen de basis voor je sociale bijdragen/volksverzekeringen en voor je belasting op inkomsten uit vertaalwerk. Berekeningsbasis zijn de bruto-inkomsten na aftrek van beroepskosten.

In Nederland wordt de winst uit onderneming (= omzet minus bedrijfskosten) na aftrek van relevante aftrekposten (zelfstandigenaftrek, startersaftrek, oudedagreserve ...) belast volgens progressieve schijven. Aanvullend kunnen dividendinkomsten en vermogen belast worden. Gezien de omvangrijke belastingwetgeving is de samenwerking met een accountant of fiscaal adviseur aangewezen.

In België geldt een specifieke regeling voor ingezetenen met inkomsten uit auteursrechten die uitbetaald worden aan natuurlijke personen; die worden belast als roerende inkomsten na forfaitaire kostenaftrek. De Belgische betalingsplichtige (de uitgever meestal) dient de inhouding en doorstorting van de roerende voorheffing

te doen. Voor een buitenlandse betalingsplichtige – bijvoorbeeld een Nederlandse uitgeverij – geldt dit niet, het is aan de vertaler om dit in zijn belastingaangifte correct op te nemen. In de praktijk wordt een deel van de vertaalvergoeding gekwalificeerd als prestatievergoeding (beroepsinkomsten), een deel als auteursrechtenvergoeding.⁵

Inkomsten uit aanvullende activiteiten als literair vertaler⁶ – lezingen, workshops, redactiewerk, recensies ... – worden beschouwd als beroepsinkomsten en als zodanig belast. Voor bepaalde prestaties is de btw van toepassing.

Je literair statuut als auteur biedt mogelijkheden als aanbieder van lezingen over vertalen als volwaardige literaire activiteit, over vertaalde werken en auteurs, over de cultuur en het literaire leven in het taalgebied van jouw brontaal, over valkuilen en keuzes bij het vertalen. Daarnaast kun je je schrijf- en taalcompetenties inzetten voor redactiewerk, ghostwriting, journalistieke opdrachten, vertaalwerk voor media ... Deze inkomsten worden gekwalificeerd als beroepsinkomsten en als zodanig belast.

Als vertaler heb je ook recht op een reprografievergoeding voor gekopieerde teksten en leenrechtvergoeding voor via de openbare bibliotheken geleende werken. Deze collectieve rechten worden uitgekeerd via de beheersvennootschap Reprobél (België)⁷ en Lira (Nederland)⁸. Voor Belgische ingezetenen is aansluiting bij een beheersvennootschap als lid noodzakelijk: de Belgische rechten worden niet automatisch uitbetaald aan de rechthebbenden; in Nederland verworven rechten worden rechtstreeks aan Vlaamse vertalers uitbetaald door Lira. Nederlandse vertalers ontvangen hun in België verworven rechten via Lira.

4. Subsidies Nederlands als doeltaal

Het grote aandeel van vertalingen in het Nederlands in de Nederlandse en Vlaamse boekenmarkt, de openheid voor culturele import en de waardering voor kwaliteitsvol vertaalwerk vertalen zich in gerichte subsidieregelingen voor literaire vertalers en vertalingen. Het arbeidsintensieve vertaalwerk biedt immers aan de gangbare woordvergoeding onvoldoende inkomsten om te (over)leven. Wegens de culturele en literaire meerwaarde van vertalingen bieden de Vlaamse en Nederlandse overheden

5 Meer informatie op de website van de Vlaamse Auteursvereniging (VAV): <https://www.auteursvereniging.be/>. Voor Nederland: <https://www.belastingdienst.nl/>, handboek ondernemen.

6 Zie ook hoofdstuk 4.2.

7 Zie op de website van Reprobél: <https://www.reprobél.be/>.

8 Zie website Lira: www.lira.nl.

via de Letterenfonds subsidies om kwaliteitsvol vertaalwerk⁹ mogelijk te maken en te stimuleren. Voorwaarden zijn positief beoordeelde, als boek verschenen eerdere literaire vertalingen, een concreet literair vertaalproject op basis van een vertaalcontract dat de gangbare woordvergoeding garandeert, een proefvertaling en uittreksels uit de literaire brontekst.

Om de carrièrestart van beginnende vertalers te ondersteunen zijn er voor hen specifieke regelingen. De stimuleringssubsidie moet de vertaler de financiële slagkracht en extra motivatie geven om zich verder te bekwamen in het vak van het literair vertalen en zo zijn positie op de literaire uitgevermarkt te versterken.¹⁰

Specifiek voor startende literaire vertalers biedt het ELV ontwikkelingsbeurzen aan veelbelovende literair vertalers om onder begeleiding van een ervaren collega verder te professionaliseren. De regeling is bestemd voor beginnende literair vertalers die een cursus bij het ELV of een vergelijkbare opleiding hebben gevolgd.

Sommige buitenlandse Fondsen of overheidsorganisaties¹¹ stimuleren vertalingen van literair werk van eigen bodem door vertaal- en/of productiesubsidies toe te kennen. Die zijn bedoeld voor Nederlandse en Vlaamse uitgevers om de financiële drempel voor een vertaling (een risicovolle vaste kost) te verlagen. Dit is geen subsidie voor de vertaler rechtstreeks, maar maakt wel een positieve uitgavebeslissing mee mogelijk en kan dus tot een vertaalopdracht leiden. Buitenlandse uitgevers zijn op de hoogte van deze regelingen en meer informatie over deze subsidieregelingen is ook terug te vinden op de websites van de Letterenfonds.

5. Subsidies Nederlands als brontaal

Op hun beurt kennen de Letterenfonds in Vlaanderen en Nederland vertaal- en productiesubsidies toe voor vertalingen van gepubliceerd oorspronkelijk Nederlands-talig werk. Ook hier gelden kwaliteitsoordelen, zowel betreffende het oorspronkelijk werk, betreffende de buitenlandse uitgever als omtrent de vertaler. Op de websites

⁹ Zie ook hoofdstuk 4.3.

¹⁰ Zie voor details de website van het VFL: <http://www.fondsvoordeletteren.be/> (subsidies, vertalers) – voor Nederland <http://www.letterenfonds.nl/nl/> (literaire vertalingen).

¹¹ ENLIT: European Network for Literary Translation is een samenwerkingsverband van Europese culturele instellingen voor de promotie van literatuur en vertalingen bij uitgevers, auteurs, vertalers en literaire organisaties. Voor deelnemende landen en organisaties zie <https://publishingperspectives.com/2016/11/enlit-european-network-literary-translation-launched-frankfurt/>.

kun je toekenningen uit het verleden terugvinden, een actueel overzicht van de aan het buitenland gepresenteerde werken voor vertaling en de data van de buitenlandse rechtenbeurzen waar de Fondsen aanwezig zijn. Voor de buitenlandse uitgever kunnen deze subsidieregelingen extra elementen voor een positieve uitgavebeslissing vormen.

6. Literair vertaler word je

Ervaren vertalers hebben het graag over (vertaal)kilometers maken. Niet als uithoudingsproef, maar als noodzakelijke ervaringsopbouw. Aanbevolen instap zijn korte deelvertalingen voor literaire tijdschriften, duovertalingen met een ervaren collega, niet te complexe teksten om ondersteund door workshops en bijscholingen het moeilijkere werk aan te pakken.

Vertaalopdrachten vallen zelden uit de lucht. Een kwaliteitsvol vertalerscurriculum is nodig voor wie bij een uitgever wil solliciteren, waarbij een introductie door een ervaren vertaler een extra opstap biedt. Uitgevers staan open voor suggesties voor vertalingen van buitenlandse titels,¹² maar realiseer je dat hun eerste criterium verkoopbaarheid is – welk uniek verhaal dat potentiële lezers kan aanspreken, zit er achter jouw voorstel? Verkoopcijfers, positieve recensies in relevante buitenlandse media, reeds beschikbare vertalingen in andere talen, referenties naar theater-, film- en tv-bewerkingen, sociale mediaverwijzingen kunnen belangrijke argumenten vormen. Met een synopsis en een proeve van een fragment van jouw vertaling als overtuigende onderlegger.

Solliciteer gericht: analyseer de uitgaven van een uitgeefhuis of imprint om te beoordelen of jouw voorstel aansluit bij het profiel van het literaire fonds: literair niveau, specifiek poëzie of essay, vergelijkbare auteurs en titels, taal- of landenaccenten, boekverzorging, redactionele begeleiding, lezersprofielen en aangesproken leeftijdsgroepen, meer gericht op klassiekers, gevestigde waarden of experimentele werken ...

¹² Zie ook hoofdstuk 4.2.

7. De economische realiteit

De boekenmarkt wordt gestuurd vanuit een economische logica: uitgeverijen en boekhandels zijn ondernemingen die een minimaal rendement moeten realiseren om te blijven bestaan. Literaire en culturele overwegingen spelen zeker mee in de selectie van titels door de uitgever en de boekhandel – dat is immers de aantrekkingskracht en motivatie voor velen die werken in de boekensector – maar steeds in het zorgvuldig zoeken naar een noodzakelijk evenwicht met economische overwegingen die de investeringsruimte beperken. Literaire pareltjes die wellicht slechts een klein publiek zullen aanspreken worden niet uitgebracht of komen niet op de boekhandelsplanken terecht. Uiteindelijk is het de lezer/koper die bepaalt of experiment mogelijk blijft.

De boekenmarkt staat in beide landen onder druk door een dalende vraag. Jaarlijks verschijnen er ruim 25.000 nieuwe titels¹³ in Vlaanderen en Nederland, bijna elke twintig minuten een nieuw boek, 24/7. Het totale aanbod aan Nederlandstalige titels is ruim 100.000. Fictie voor volwassenen is in Vlaanderen met een marktaandeel van ruim 26 procent het belangrijkste segment, in Nederland is het aandeel van fictie 40 procent. Er verschijnen meer nieuwe vertaalde fictietitels dan oorspronkelijk Nederlandse fictie. Voor thrillers en spannende boeken is dit zelfs 1 op 2 nieuwe titels. Poëzie wordt amper vertaald: slechts 2,5 procent vertalingen op het totale nieuwe aanbod aan dichtbundels. Engels is de dominante brontaal van waaruit vertaald wordt (ruim 60 procent), gevolgd door Frans (ca. 15 procent) en Duits (ruim 10 procent). Meest vertaald zijn strips, gevolgd door fictie en literaire non-fictie, en minder dan gemiddeld non-fictie vrije tijd en kinderboeken.

De 100 bestverkochte titels maken ruim een kwart uit van de totale boekenmarkt van publieksboeken. Het aandeel van deze top 100-titels blijft stijgen, wat wijst op een versterking van het bestsellereffect. Ongeveer 13.500 auteurs hebben in de voorbije vijf jaar een boek op de markt gebracht. In diezelfde periode realiseerden 1880 vertalers een nieuwe titel in het literair-culturele segment.

13 Meer cijferinformatie op www.kvbboekwerk.nl en in de rubriek Persberichten op www.boekenvak.be.

8. Structurele ondersteuning

In het Nederlandstalige taalgebied zijn vertalingen in het Nederlands goed voor 20 procent van het nieuwe titelaanbod en is 1 op 2 van de top 50 een vertaald boek. Ter vergelijking: in het Angelsaksisch taalgebied is slechts 2 procent van de nieuwe titelproductie een vertaling.

Deze belangrijke marktfactor vertaalt zich in een sterke positie van vertalingen en vertalers in de gezamenlijke boekensector: in de auteursverenigingen waarin de secties vertalers een gelijkwaardige plaats innemen; in de breed uitgebouwde subsidieregelingen van de Letterenfondsen voor pre-starters tot gevestigde vertalers; in het gezamenlijk Modelcontract van vertalers en uitgevers; een ruim aanbod aan vorming en bijscholing: een binationale masteropleiding, Vertalersvakschool, workshops en mentoraten; het Expertisecentrum Literair Vertalen; het actieve vertaalbeleid door de Letterenfondsen met het Nederlands als brontaal op buitenlandse vakbeurzen, bij uitgevers, in samenwerking met buitenlandse vertalers; faciliteiten voor buitenlandse vertalers in de Vertalershuizen in Amsterdam en Antwerpen; topseminaries en intensieve workshops voor vertalers uit het Nederlands; uitgevers met oog voor wat er bij buitenlandse collega's verschijnt ...

Een bevoorrechte positie voor vertalers in vergelijking met het buitenland. Wat niet betekent dat er geen strijdpunten meer zijn. Als vertaler moet je alert blijven en blijven groeien ...